

UCHWAŁA NR XL/183/09 RADY MIEJSKIEJ W JEDWABNEM

z dnia 30 października 2009 r.

w sprawie przyjęcia „Programu opieki nad zabytkami miasta i gminy Jedwabne na lata 2009-2012”

Na podstawie art. 7 ust 1 pkt 9, art. 18 ust.2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001 r. Nr 142, poz. 1591, z 2002 r. Nr 23, poz. 220, Nr 62, poz. 558, Nr 113, poz. 984, Nr 153, poz. 1271, Nr 214, poz. 1806, z 2003 r. Nr 80, poz. 717, Nr 162, poz. 1568, z 2004 r. Nr 102, poz. 1055, Nr 116, poz. 1203, z 2005 r. Nr 172, poz. 1441, z 2006 r. Nr 17, poz. 128, Nr 181, poz. 1337, z 2007 r. Nr 48, poz. 327, Nr 138, poz. 974, Nr 173, poz. 1218, z 2008 r. Nr 180, poz. 1111, Nr 223, poz. 1458, z 2009 r. Nr 52, poz. 420) oraz art. 87 ust. 1, 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z 2004 r. Nr 96, poz. 959, Nr 238, poz. 2390, z 2006 r. Nr 50, poz. 352, Nr 126, poz. 876, z 2007 r. Nr 192, poz. 1394, z 2009 r. Nr 97, poz. 804) uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków „Program opieki nad zabytkami miasta i gminy Jedwabne na lata 2009-2012”, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Jedwabnego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Podlaskiego.

Przewodniczący Rady Miejskiej

Kazimierz Załuska

Załącznik

do uchwały Nr XL/183/09

Rady Miejskiej Jedwabnem

z dnia 30 października 2009 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY JEDWABNE

1. Wprowadzenie

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem o charakterze uzupełniającym w stosunku do innych aktów planowania gminnego (powinien posłużyć do aktualizacji obowiązującego Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Jedwabne; pkt 3. 4 Kierunki ochrony przestrzeni kulturowej).

Przedmiotem jest gmina i miasto Jedwabne jako region administracyjny oraz miejsce lokalizacji zabytków objętych programem.

Głównym celem programu jest określenie zadań, jakie powinny być realizowane w zakresie będącym przedmiotem programu. Zadania te określone są dla wszystkich obiektów zabytkowych i całości problematyki opieki nad zabytkami dla obszaru całej gminy i miasta. Program ma określić pewien stan idealny, do którego należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami - wskazywać zadania konieczne do wykonania, ale też sugerować sposoby ich realizacji. Głównym założeniem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznie poprawy w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy i miasta. Ważne jest, aby poprawa ta dokonywała się przy współudziale lokalnej społeczności i jej zaangażowaniu. Nie ma tu znaczenia forma aktywności - praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych. Obowiązkiem władz publicznych w tym względzie jest pobudzanie i wspieranie inicjatyw mających taką opiekę na uwadze, a także usprawnianie mechanizmów regulujących te kwestie.

Program opieki nad zabytkami wymaga cyklicznej aktualizacji, przy czym ten pierwszy (opracowany na pierwsze 4 lata) wydaje się kluczowy dla dalszych programów w tym zakresie. Opierając się na szerokim rozpoznaniu złożonej problematyki konserwatorskiej wyznacza priorytetowe kierunki działań. Modyfikacja programu w przyszłości uwzględniac będzie nowe uwarunkowania prawne i administracyjne; zmieniające się warunki gospodarcze, społeczne i kulturowe; nowe kryteria oceny czy też aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

1./1 Podstawa prawna opracowania

Przy sporządzaniu Programu Opieki nad Zabytkami gminy i miasta Jedwabne wzięto pod uwagę następujące akty prawne:

- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. nr 162 z 17.09.2003 r., poz. 1568, z późniejszymi zm. i rozporządzeniami);
- Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. nr 16, poz. 950, tekst jednolity z 12.10.2001 r., Dz. U. nr 142, poz.1591);
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Jedwabne, przyjęte przez Radę Miasta w Jedwabnem uchwałą nr VIII/57/2003 z dnia 16 lipca 2003 r.;
oraz pozycje o charakterze pomocniczym:
- Tezy do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zatwierdzone przez Ministra Kultury Waldemara Dąbrowskiego, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury pod przewodnictwem prof. dr hab. Bogumiły Rouby;
- Strategii rozwoju kultury województwa podlaskiego do 2020 r.;

1./2 Uwarunkowania formalno-prawne oraz podział kompetencji w zakresie ochrony zabytków (ze szczególnym uwzględnieniem Ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami)

W świetle Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami opieka nad zabytkiem sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza, polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury (art.5).

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony. Bez względu na stan zachowania ochronie i opiece podlegają:

1. **zabytki nieruchome** będące w szczególności:
 - a. krajobrazami kulturowymi,
 - b. układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi
 - c. dziełami architektury i budownictwa,
 - d. dziełami budownictwa obronnego,
 - e. obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f. cmentarzami,
 - g. parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h. miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
2. **zabytki ruchome** będące w szczególności:
 - a. dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b. kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych wg koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c. numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d. wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e. materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art.5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. nr 85, poz. 539, z 1998 r. nr 106, poz. 668, z 2001 r. nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. nr 113, poz. 984),
 - f. instrumentami muzycznymi,
 - g. wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h. przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
3. **zabytki archeologiczne** będące w szczególności:
 - a. pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b. cmentarzyskami,
 - c. kurhanami,
 - d. reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej (art. 6.1.).

Ponadto ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej (art. 6.2.).

Ustawa określa także sposób i **formy ochrony** zabytków. Są nimi:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (art. 7).

Ustawa definiuje obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków gminy należy w szczególności:

- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków (art. 22 p. 4);
- sporządzenie (na okres 4 lat) gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87);
- uwzględnienie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (art. 18, 19);
- sporządzanie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowywanych zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r.

Szczegółowo określone obowiązki gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których gmina jest właścicielem lub posiadaczem zawarte są w: art. 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71, 72. Do najistotniejszych kompetencji gminy w zakresie ochrony zabytków należy możliwość utworzenia parku kulturowego, będącego jedną z form ochrony zabytków (art. 16, 17), na podstawie uchwały rady gminy.

Artykuł 87 ustawy określa obowiązek gminy dotyczący sporządzania i uchwalania Gminnego programu opieki nad zabytkami:

- program powinien być opracowany na okres 4 lat,
- program służy celom określonym w ustawie (wymienionym w rozdziale 2. niniejszego opracowania),
- program przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
- z realizacji programu wójt, burmistrz, prezydent miasta sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia radzie gminy.

Ustawa o samorządzie gminnym określa zadania własne gminy. W tym także te, które wprost lub pośrednio odnoszą się do ochrony zabytków. Należą do nich zadania obejmujące m.in. następujące kwestie:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej,
- gminnych mostów, dróg, ulic, placów oraz organizacji ruchu drogowego,
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

- kultury fizycznej i turystyki,
- zieleni gminnej i zadrzewień,
- cmentarzy gminnych,
- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych,
- promocji gminy.

1./3 Zabytki i ich ochrona w dokumentach programowych gminy i miasta Jedwabne (z uwzględnieniem Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy i miasta Jedwabne)

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Jedwabne zostało przyjęte przez Radę Miasta w Jedwabnem uchwałą nr VIII/57/2003 z dnia 16 lipca 2003 r. Określa ono politykę przestrzenną gminy i stanowi dokument, w oparciu o który koordynowane są działania związane z zagospodarowaniem terenów na obszarze gminy. W części 3 studium (Kierunki i zasady zagospodarowania przestrzennego) w podrozdziale 3.4. Kierunki ochrony przestrzeni kulturowej, w akapicie 3.4.1 wymienione zostały zasoby środowiska kulturowego: obiekty zabytkowe i tereny zabytkowe miasta Jedwabne (w świetle obowiązującej ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami winno być wpisane do rejestru zabytków) oraz obiekty o wartościach kulturowych (winno być ujęte w wojewódzkiej/gminnej ewidencji zabytków), w tym archeologiczne oraz nie obowiązujące w obecnej nomenklaturze obiekty i tereny zabytkowe i obiekty i tereny o wartościach kulturowych . Wykaz zabytków powstał w oparciu o ustawę z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury. Jest on niepełny/obszerny, a wśród obiektów o wartościach kulturowych 70 % z nich faktycznie nie istnieje lub utraciły wartości zabytkowe; w wykazie jest 10 stanowisk archeologicznych. Tak więc zapisy studium w tej kwestii wymagają natychmiastowej aktualizacji. W części 3.4.1-2 studium (Zasady ochrony konserwatorskiej) wskazano ochronę istniejących wartości kulturowych i krajobrazu a także zalecenia w jaki sposób powinno być kształtowane zagospodarowanie przestrzenne związane ze środowiskiem kulturowym. Z poprawnej diagnozy zagrożeń nie wynikają jednak takie zapisy, które można uznać za zadowalające. Studium stanowiąc podstawowy dokument przy tworzeniu planów miejscowych poza lakonicznymi zapisami nie wskazuje ochrony m.in. lokalnego budownictwa drewnianego i murowanego. Wśród działań, które należy podjąć w przypadku obiektów zabytkowych lub o wartościach kulturowych i archeologicznych słusznie wymienia się następujące:

- ścisła współpraca z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków;
- odpowiednie zapisy w planach miejscowych;
- kontrola stanu technicznego obiektów zabytkowych;

1./4 Zabytki i ich ochrona w krajowych i wojewódzkich dokumentach o charakterze pomocniczym (ze szczególnym uwzględnieniem Tez do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, Strategii rozwoju województwa podlaskiego do roku 2020)

Dokumentem pomocniczym o fundamentalnym znaczeniu dla kwestii ochrony zabytków w Polsce są **Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury. W dokumencie tym czytamy m.in.:

Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem w ważnym interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także dla sfery ekonomii i gospodarki. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższych latach mechanizmów porządkujących tę sferę, dostosowujących ją do warunków gospodarki rynkowej zarówno poprzez niezbędne uzupełnienia i korekty legislacyjne, jak i poprzez zmiany organizacyjne obejmujące konieczne rozszerzenie działań istniejących instytucji, aż po zmiany w strategii i organizacji ochrony. Te niezbędne, wprowadzone na drodze ewolucyjnej zmiany, powinny z jednej strony nie dopuścić do utracenia dotychczasowego bezcennego dorobku Polski w dziedzinie ochrony, z drugiej umożliwić funkcjonowanie i rozwój tej dziedziny w Zjednoczonej Europie. Bardzo istotne jest przypomnienie podstawowych zasad konserwatorskich:

1. zasada *Primum non nocere*,
2. zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
3. zasada minimalnej niezbędnej ingerencji;
4. zasada, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
5. zasada czytelności i odróżnialności ingerencji,
6. zasada odwracalności metod i materiałów,
7. zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Zasady te dotyczą zarówno konserwatorów, pracowników urzędów, architektów, urbanistów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych - codziennych konserwatorów zabytkowych świątyń.

Do opracowania Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami przyjęto następujące tezy:

I. Uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami: stan zabytków nieruchomych, stan zabytków ruchomych, stan zabytków archeologicznych, stan zabytków techniki, pomniki historii i obiekty wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego UNESCO, stan służb konserwatorskich, stan opieki nad zabytkami, stan uregulowań prawnych.

II. Działania o charakterze systemowym: powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa; wypracowanie strategii ochrony dziedzictwa i wprowadzenie jej do polityk sektorowych.

III. System finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.

IV. Dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania - ujednoczenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.

V. Kształcenie i edukacja: kształcenie profilaktyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników.

VI. Współpraca międzynarodowa: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej.

Strategia rozwoju kultury województwa podlaskiego do roku 2020 (jako kontynuacja poprzednich programów rozwoju kultury województwa podlaskiego) zakłada, że ochrona dziedzictwa kulturowego to zadanie priorytetowe- cel strategiczny. Proponuje się następujące działania, które to mają odwrócić negatywne tendencje w ochronie zabytków:

- ustanowienie służb ochrony zabytków na różnych szczeblach samorządu terytorialnego (nadzór nad zabytkami, współpraca z PWKZ, koordynacja działań różnych służb w zakresie ochrony i zachowania lokalnego krajobrazu kulturowego);
- prowadzenie ewidencji i badań wszystkich kategorii zabytków przy współpracy i łączeniu środków finansowych administracji rządowej, samorządowej, właścicieli i użytkowników w celu stworzenia warunków do konserwacji, rewaloryzacji i zagospodarowania dóbr kultury z pożytkiem dla społeczności lokalnych i regionu;
- ochrona zabytkowego budownictwa drewnianego jako podstawowego wyznacznika tożsamości kulturowej regionu.

Wśród wielokierunkowych zadań bardzo istotnym, zwłaszcza przez pryzmat gminy i miasta Jedwabne patrząc, zdaje się być:

- ochrona zabytkowych cmentarzy;
- promowanie programów ochrony i zagospodarowania zespołów i obszarów o wartościach kulturowo-przyrodniczych (...) jako dążenie do zachowania dziedzictwa kulturowego.

W dziedzinie ochrony zabytków istotne jest wzajemne powiązanie zadań z zakresu ochrony środowiska przyrodniczego, środowiska kulturowego oraz turystyki i promocji. Wraz z rozwojem samorządności do naszego słownika wszedł termin mała ojczyzna. Oznacza on najbliższe terytorium, z kulturą i historią którego utożsamia się indywidualna osoba lub grupa ludzi. Mała ojczyzna mobilizuje do działalności (dokumentowanie dziejów i historii regionu, otaczanie opieką miejsc historycznych, działalność wydawnicza, popularyzatorska i edukacyjna oraz inne służące zachowaniu dziedzictwa kulturowego) przede wszystkim organizacje pozarządowe, które w swoim środowisku stanowią swoiste lobby kultury.

2. Cel programu opieki nad zabytkami gminy i miasta Jedwabne w świetle obowiązującej ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa, że opracowanie programu opieki nad zabytkami ma na celu:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków;

7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Ogólna charakterystyka zasobu

Tereny obecnej gminy Jedwabne od czasów najdawniejszych wchodziły w skład mazowieckiej ziemi wiskiej. Po pierwszym rozbiórce Polski ziemie te znalazły się pod panowaniem Prus Nowoschodnich w powiecie goniądzkim (biebrzańskim). W 1807 roku tereny gminy weszły w skład Księstwa Warszawskiego a następnie od 1815 roku Królestwa Polskiego, województwa augustowskiego. pow. biebrzańskiego, później od 1866 roku w skład gubernii łomżyńskiej. Po pierwszej wojnie światowej gdy utworzono rozległe województwo białostockie tereny gminy wcielono do powiatu kolneńskiego tegoż województwa. W latach 1945-1975 gmina należała do województwa białostockiego, pow. łomżyńskiego zaś w latach 1975-1999 wchodziła w skład województwa łomżyńskiego a obecnie znajduje się w województwie podlaskim, powiecie łomżyńskim. W skład gminy wchodzi miasto Jedwabne oraz 48 wsi.

Głównym ośrodkiem gminy jest miasto Jedwabne.

Jedwabne powstało podczas kolonizacji północno wschodniego Mazowsza prowadzonej przez księcia Janusza I Starszego w latach 1415-1425. Wieś została założona na terenie niestałej osady zwanej Jedwabne Siedliska u źródeł rzeczki Wiźnica. W tym czasie powstały też wsie Karwowo-Wszczebory, Karwowo-Biczki, Karpisze, Kubzanne, Pawelki, Polki, Stryjaki, Wszczebory, Zabłocie zasiedlone głównie przez Karwowskich herbu Cwalina. Dziesięć lat później za księcia Władysława, który sprzedał 40 łanów chełmińskich w lasach nadbiebrzańskich dwóm mężom z Mocarzewa powstały wsie Mocarze, Bartki, Mocarze Zabłotne, Dziubele (dziś część wsi Mocarze), Budne (dziś część wsi Mocarze). W 1436 roku powstały wsie Olszewo i Chyliny, po 1443 Orlikowo a w 1444 roku – Szostaki.

Założycielem Jedwabnego był podsudek wiski w latach 1468-1490 - Jan Bylica herbu Trzywdar, ze Ślubowa w ziemi zakroczymskiej. Od nazwy miejscowości wkrótce ta gałąź Byliców przyjęła nazwisko Jedwabieńskich. W 1448 roku był tu wzmiankowany kościół, w latach 50. XV wieku występowali plebani z Jedwabnego zaś parafia została erygowana staraniem Jana Bylicy w 1466 roku. W 1494 roku mieszkało w Jedwabnym 20 poddanych z rodzinami.

Wzrost znaczenia wsi nastąpił w 2. poł. XVII wieku kiedy ówczesny właściciel dóbr Jan Jedwabieński, chorąży ziemi wiskiej uzyskał od króla Jana III przywilej zezwalający na targi. Przywilej ów niestety został cofnięty przez tegoż monarchę w 1688 roku ponieważ targi jedwabieńskie stanowiły konkurencję dla królewskich targów odbywających się w Wiźnie. Jedwabieńscy byli właścicielami wsi i dóbr do lat 80. XVII wieku. Następnie miejscowość należała do Kraszewskich, Krajewskich, Laskowskich.

W 1736 roku dziedzicem wsi i dóbr został Antoni Rostkowski, stolnik łomżyński. Dzięki niemu król August III przywilejem z dnia 17 lipca 1736 roku nadał wsi prawa miejskie oraz zezwolił na odbywanie cotygodniowych targów w niedzielę oraz pięciu jarmarków w roku. W tym czasie osada otrzymała miejski układ przestrzenny z wytyczonym rynkiem. Przy rynku wystawiono nowy drewniany kościół (konsekrowany w 1743). Wraz z rozwojem funkcji miejskich przybywali i osiedlali się tu Żydzi, którzy parali się handlem i rzemiosłem a więc stanowili typową kategorię ludności miejskiej. W 1765 roku funkcjonował w Jedwabnem przykahalek (wchodzący w skład kahału tykocińskiego) w którym naliczono 387 starozakonnych. Około 1770 roku wybudowano tu wspianiałą drewnianą bóżnicę. Wojciech Trzebiński wykazał, że w XVIII wieku powstało wiele nowych fundacji miejskich. Większość tych miast założyła szlachta, co świadczy o silnym wśród niej pędzie do posiadania własnych ośrodków miejskich. Celem lokacji było przede wszystkim podniesienie dochodów pana feudalnego, przez przyciągnięcie do dóbr rzemieślników, drobnych kupców i szynkarzy oraz ściąganie własnych i

obcych poddanych na jarmarki, targi i własny rynek z rynku sąsiadów. Niektóre miasta prywatnie rozwijały się, jako ośrodki nie tylko handlowo-usługowe, lecz także, jako przemysłowe.

Ważny rozdział w historii Jedwabnego rozpoczął się w 1775 roku, kiedy miasteczko i majątek objęła niezwykle zasłużona dla Polski rodzina Rembienińskich. Pierwszym z rodu był Stanisław, chorąży wiski, sekretarz gabinetowy króla Stanisława Augusta, poseł na sejmy. Być może to on wznosił tu murowany dwór przebudowany następnie w XIX wieku przez Henryka Marconiego. On też zapewne założył tu pierwsze fabryki sukna. Po jego śmierci (1784) dobra dostały się synowi Rajmundowi, który był postacią wybitną nie tylko w skali regionu ale całego kraju. Rajmund Rembieniński (1774-1841), poseł i marszałek sejmiku Królestwa Polskiego, wybitny działacz gospodarczy, był organizatorem powstania kościuszkowskiego w ziemi wiskiej, kawalerem wielu orderów. W okresie napoleońskim organizator administracji w Białymstoku i Łomży, był m.in. prezesem Deputacji Administracyjnej Łomżyńskiej. Był też właścicielem olbrzymich dóbr obejmujących Krośnice, Jedwabne, Giełczyn, Sidrę, Makowlany. Rozwinął działalność mającą na celu uprzemysłowienie kraju, był zwolennikiem protekcyjnej polityki w stosunku do przemysłu włókienniczego. Opracował projekt utworzenia osad przemysłowych w obwodzie łęczyckim. Sprowadził suknienników do Zgierza, a tkaczy bawełnianych do Łodzi. Przygotował zasady gospodarki finansami i położył duże zasługi w akcji urządzania miast. Jest uznawany za twórcę Łodzi przemysłowej. Zmarł 12 lutego 1841 roku w Łomży, pochowany został w Jedwabnem. Z żoną Agnieszką z Opackich nie miał potomstwa. Po rozwodzie ożenił się z Antoniną z Weltzów z którą miał synów: Aleksandra i Eugeniusza.

Obejmując majątek po ojcu Rajmund Rembieniński podjął udaną próbę uprzemysłowienia Jedwabnego gdzie dzięki niemu rozwinął się przemysł, głównie tkacki. Politykę ojca kontynuował syn Eugeniusz.

Rozwój osady widoczny jest na przestrzeni lat w których działali Rembienińscy. Jeszcze w Około 1800 roku Jedwabne liczyło 481 mieszkańców w tym 343 Żydów. Miasto liczyło 55 dymów. Przemysł reprezentowany był zaledwie przez 3 browary i 4 gorzelnie. W 1851 roku oprócz mniejszych zakładów rzemieślniczych i przemysłowych w Jedwabnem pracowało już 17 warsztatów tkackich zatrudniających 36 robotników. Pod względem wartości produkcji zajmowało w Królestwie 11 miejsce według wartości produkcji i 13 pod względem ilości warsztatów. W 1860 roku w zakładach Rembienińskiego było 712 wrzecion. W 1862 roku pracowało 11 mechanicznych i 13 ręcznych krosien na ogólną liczbę około 100 jakie pracowały wówczas w całym Królestwie Polskim. W 1865 roku istniało to 13 warsztatów ręcznych i 11 mechanicznych, 14 wrzecion, 1 folusz, 4 farbiarnie. Była tu też fabryka likierów E. Rembienińskiego.

Powstanie styczniowe nie miało tu swych najważniejszych epizodów. Doszło w Jedwabnym do dwóch drobnych potyczek. W 1866 roku miejscowość ukazem cara utraciła prawa miejskie.

Około 1880 roku w miejscowości mieszkało już 1857 osób w tym 1410 Żydów i 133 Niemców. Miasto posiadało kościół katolicki, synagogę, kaplicę ewangelicką, urząd gminy, szkołę początkową, a z większych zakładów fabrykę miodu i octu. Gmina Jedwabne liczyła 6297 osób i 932 domy. Składała się wówczas z osady Jedwabne i 23 wsi szlacheckich: Bartki-Mocarze, Biedry-Falki, Borawskie, Bronaki-Olki, Bronaki-Pietrasze, Brzóstowo, Nadbory, Chyliny-Wity, Grzędy Małe, Grzędy Wielkie, Janczewo, Kasiny, Kamionki, Chmielewo, Karwowo-Połyki, Karwowo-Wszczebory, Kąty-Chyliny, Konięcki-Wądołowo, Konopki Chude, Konopki Tłuste, Korytki-Borowe, Kubrzany, Makowskie, Pieńki-Borowe, Szostaki Dąbrowa, 3 wsie z ludnością mieszaną: Kucze Wielkie, Mocarze Dziubiele, Witynie i 10 włościańskich: Burzyn, Kosaki-Turki, Kucze Małe, Mocarze-Budne, Orlikowo, Pawełki Zabłotne, Przestrzele, Rostki, Stryjaki-Karwowo, Siostrzanki. Dobra Jedwabne stanowiły folwarki: Jedwabne, Przestrzele, Kajetanowo, Biczki, Nowiny oraz osady karczemne i części pobliskich wsi. W 1885 roku uruchomiony został

ostatni zakład wełniany a w kilka lat później Henryk Skarzyński (Skarzyńscy byli w końcu XIX i na pocz. XX wieku właścicielami dóbr po Rembielińskich) założył tu wytwórnię kinkietów, lamp i latarek.

W 1892 roku w Jedwabnem pracowało 50 majstrów i 34 czeladników. Do największych zakładów rzemieślniczych a w zasadzie manufaktur w całym powiecie kolneńskim należały 3 wytwórnie rękawiczek w Jedwabnem. Największa z nich należała do Dawida Rosena.

W 1904 roku właścicielem gorzelnii gdzie pracowało 9 robotników (produkcja 32 000 rub) był Henryk Skarzyński. Była tu też fabryka sukna zatrudniająca 10 robotników (2000 rub. produkcja), należąca do F. Duman. Fabryka sukna zatrudniająca 3 robotników należała do A. Manke (wartość prod 1800 rub.). I. Chmielewski miał fabrykę rękawiczek trykotowych zimowych i letnich i obrotu rocznego 15 000 rub. Również Aron Rosen miał fabrykę rękawiczek trykotowych zatrudniająca 15 robotników (6 900 rub.).

W 1910 roku miasto liczyło 2925 mieszkańców.

Duże straty dotknęły Jedwabne i okolice podczas działań wojennych 1915-1916. Według przekazów miasto zostało doszczętnie zniszczone (przypuszcza się że zniszczeniu uległo 72 % zabudowy). Oprócz domów mieszkalnych ruinie uległ kościół parafialny oraz synagoga. O krwawych walkach tego okresu świadczą do dziś zachowane cmentarze wojenne na terenie gminy.

Po klęsce wojennej miasto zaczęło się powoli odbudowywać. 1 sierpnia 1926 roku arcybiskup Jałbrzykowski położył kamień węgielny pod nowy murowany kościół. Według gazety „Życie Gospodarcze” opisującej miasto województwa białostockiego w 1928 roku (burmistrzem był wówczas Walenty Grodzki) obszar miasta wynosił 600 ha. Mieszkało tu 2500 osób z tego 53 % stanowili katolicy a 47 Żydzi. Pod względem zawodowym odnotowano 35 % rolników, 30 % kupców, rzemieślników 30 % oraz 5 % wyrobników. W tym czasie miasto posiadało wybrukowany rynek i ulice. Na ważniejszych ulicach ułożono chodniki z płyt cementowych. Prowadzono w tym czasie też akację zadrzewiania ulic i placów oraz urządzano oświetlenie elektryczne. W latach 1929-1933 zbudowano tu 28 nowych domów. Bawiący tu w latach 30. XX wieku wybitny krajoznawca Mieczysław Orłowicz tak opisał Jedwabne: Centrum miasteczka stanowi bardzo duży Rynek. Nad Rynkiem dominuje stojący przy nim okazały kościół wykończony w 1933 roku w miejsce poprzedniego drewnianego z 1738 roku, spalonego w czasie wojny. W 1939 roku liczba ludności wzrosła do 2700 osób.

Podczas II wojny światowej tak jak w wielu miastach i miasteczkach Polski nastąpiła w Jedwabnym eksterminacja narodu żydowskiego. W wyniku prowokacji i inspiracji hitlerowskiej 10 lipca 1941 roku w miasteczku nastąpił pogrom ludności żydowskiej dokonany przez grupę polskich mieszkańców miasta. Zginęli wówczas prawie wszyscy starozakonni mieszkańcy Jedwabnego a większość ofiar została spalona w stodole za miastem gdzie dziś widnieje pomnik ku czci ofiar.

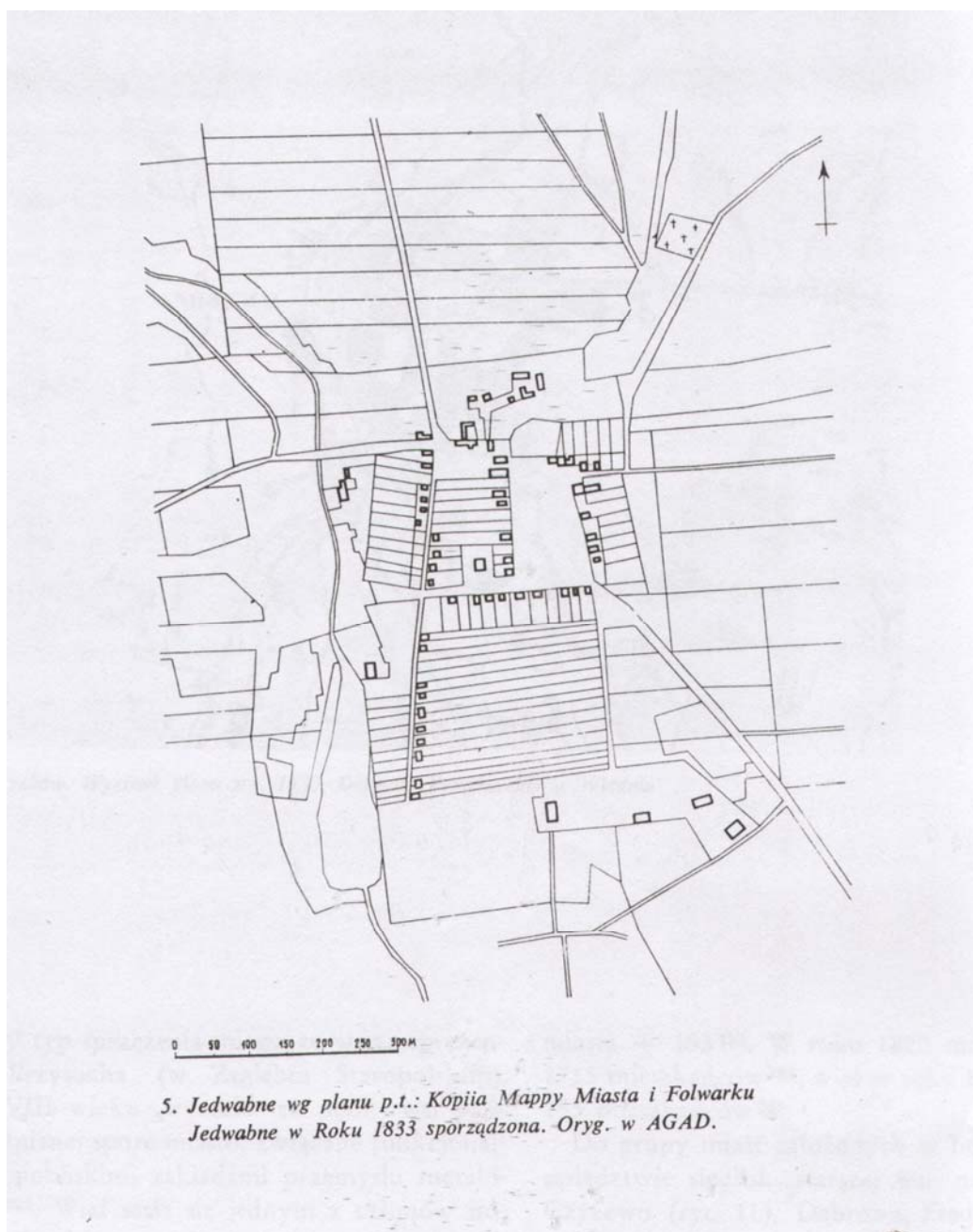
Podczas II wojny światowej i tuż po niej w Jedwabnem i okolicy istniał silny partyzancki ruch oporu przeciwko okupantom wynikający z tradycyjnego patriotyzmu mieszkańców tych ziem. Wielu z nich za oddanie Polsce zapłaciło ceną najwyższą.

Po wojnie miasto odbudowywało się ze zniszczeń. W 1960 roku 38 % mieszkańców utrzymywało się z rolnictwa. Istniały tu też drobne zakłady przemysłowe i rzemieślnicze związane głównie z przetwórstwem rolno spożywczym. Jedwabne pełniło rolę ośrodka przemysłowo – rzemieślniczego - handlowego dla wiejskiego zaplecza gminy i tak jest obecnie.

Układ przestrzenny

Jedwabne zostało założone w XV wieku u źródeł rzeczki Wiźnicy, dopływu Biebrzy, u zbiegu dróg z Wizny do Kolna oraz Wizny do Szczuczyna i Grajewa. Wraz z rozwojem wsi dziedzic ufundował i wybudował tu drewniany kościół (wzmiankowany w poł. XV w.), który stał być może w tym samym miejscu co obecna świątynia. Wieś pierwotnie rozciągała się wzdłuż obecnej ulicy Przytułskiej i Wesolej. Zapewne w XVII wieku gdy dziedzicowi udało się uzyskać anulowany następnie przywilej na jarmarki założono po wschodniej stronie ul. Przytułskiej niewielkich rozmiarów ryneček (dziś Stary Rynek). Kolejne istotne zmiany w układzie przestrzennym miejscowości nastąpiły w 1736 roku kiedy Jedwabne otrzymało przywilej miejski a właściciel nowego miasta rozpoczął tu akcję urbanistyczną mającą przekształcić miejscowość nie tylko pod względem funkcji ale też wyglądu. Układ przestrzenny Jedwabnego jest zatem wynikiem planowanej akcji urbanistyczno-przestrzennej do jakiej doszło w pierwszej połowie XVIII wieku. Przyczyny tego stanu rzeczy nie leżały tylko w przesłankach natury gospodarczej i ekonomicznej ale wynikały też ze wzrostu zainteresowań estetyką miast wśród magnatów i szlachty, który towarzyszył przewrotowi umysłowemu jaki dokonywał się w Polsce wieku oświecenia. Feudałowie korzystali coraz częściej z usług architektów, by zakładanym i przebudowywanym miastom nadać formy regularnych układów przestrzennych o kompozycji nacechowanej ładem architektonicznym. Pod wpływem racjonalistycznych upodobań epoki głoszącej hasła symetrii, porządku i proporcji powszechne uznanie zyskują geometryczne formy rozplanowania. Przy przebudowie miast zasada ta nie zawsze mogła być zastosowana ze względu na konieczność liczenia się z poprzednim układem przestrzennym. Wtedy ograniczano się do regulacji linii zabudowy oraz wyprostowywania ulic i pierzei placów. Obserwujemy tendencję do ujednociania zabudowy mieszkaniowej, która była z reguły bardzo skromna (zazwyczaj parterowa, a często drewniana) ale umiejętnie zaprojektowana w całych zespołach dawała korzystne efekty plastyczne. Inną cechą charakterystyczną założeń urbanistycznych wieku oświecenia jest monumentalność budowli dominujących, a zarazem ich bezpośrednie regularne powiązanie z wnętrzem placów miejskich. Zasadą staje się osiowe sytuowanie kościołów w pierzejach rynkowych. Coraz silniej występuje tendencja do niezabudowywania wnętrza rynków, sytuowanie ratuszy w pierzejach rynkowych i wznoszenia pomników na środku placu. Przy zakładaniu i przebudowie miast prywatnych starano się powiązać je kompozycyjnie w sposób prosty, czytelny i możliwie regularny – z sąsiednią rezydencją. Często dokonywano tego przy pomocy osi widokowo-komunikacyjnej, zamkniętej z jednej strony pałacem z drugiej ratuszem, kościołem lub innym akcentem architektonicznym.

Analizując układ przestrzenny Jedwabnego odnajdujemy w nim wiele elementów charakterystycznych dla wyżej opisanego założenia oświeceniowego.

Przypuszczalnie bezpośrednio po 1736 roku wytyczono nowy, znacznie większy Rynek, w którego północnej pierzei stanął nowy zwrócony fasadą na południe drewniany kościół. Pierwotny kościół był zapewne orientowany a więc zwrócony fasadą do starego rynku, który teraz połączono z nowym o czym świadczy wychodzący z pn-zach narożnika nowego rynku niewielki zaułek. Z narożników Rynku wybiegały ulice: z północno-wschodniego ulica Przestrzelska, z południowo-zachodniego ul. Łomżyńska z południowo-wschodniego narożnika wybiegał trakt do Wizny (obecna ulica Wojska Polskiego) a także ulica Dworna łącząca dwór z miastem i wsią. Na południe od miasta (dzisiaj w jego granicach) rozciągały się zabudowania dworskie właścicieli Jedwabnego gdzie pod koniec XVIII wieku wybudowano murowany dwór, następnie przebudowany w wieku XIX przez Henryka Marconiego. Oprawę dworu stanowiło założenie parkowo-ogrodowe. Oprócz kościoła i dworu wyraźny akcent urbanistyczny stanowiła wybudowana tu w 2. połowie XVIII wieku okazała synagoga zlokalizowana zapewne na zachód od rynku przy obecnej ulicy Szkolnej. W wieku XIX w związku z powstawaniem tu zakładów przemysłowych znacznie wzrosła liczba mieszkańców a co za tym idzie również budynków w tym

murowanych, które zaczęły wypierać zabudowę drewnianą. Dotyczyło to zapewne w szczególności pierzei rynkowych, które obudowano murowanymi, parterowymi domami. W środku rynku stała murowana austeria zniszczona w czasie ostatniej wojny. Być może tuż przed I wojną wytyczono niewielką uliczkę wybiegającą z północno zachodniego narożnika rynku a także ulicę Sadową. I wojna światowa znacznie zniszczyła zabudowę miasta. Zniszczeniu uległy obiekty sakralne i większość domów. W okresie międzywojennym następowała żywiłowa odbudowa i znaczne zmiany w układzie przestrzennym. Po stronie wschodniej rynku powstały ulice tworzące regularny szachownicowy układ. W tym czasie wybudowano też nowy murowany kościół. II wojna światowa zniszczyła zabudowę w około 10 %. Po 1945 roku miasto zaczęło się rozwijać w kierunku południowym. Powstały wówczas ulice: Spółdzielcza, Piękna oraz Żwirki i Wigury, wybiegająca z południowo-zachodniego narożnika rynku i stanowiąca nowe połączenie Rynku z dworem. W latach 70. XX na północy powstała dzielnica przemysłowo-składowa, a w centrum mieszkaniowa.

3./1 Zabytki nieruchome

Najważniejszym zabytkiem w Jedwabnem jest **zespół kościoła p.w. św. Jakuba Apostoła**, wpisany do rejestru zabytków pod nr A-398 z dnia 01.03.1990 r. a składający się z budynku kościoła i plebanii. Kościół usytuowany jest w centrum miasta, w północnej pierzei rynku, frontem zwrócony na południe. Kościół otoczony jest ogrodzeniem, które wyznacza granice cmentarza kościelnego mającego kształt nieregularnego wieloboku. Wzniesione jest ono z murowanych słupków osadzonych na fundamencie i ażurowych, metalowych przęsł od południa i litego, tynkowanego muru nakrytego dachówkami w pozostałych częściach.

Kościół parafialny wzniesiony został w latach 1926 – 1935 w miejscu spalonego w 1915 r., drewnianego kościoła z 1738 r. Projektantem kościoła był Feliks Michalski, autor m.in. kościołów w Strudze, Płudach, Piątnicy, Piekutach, Kaletniku. Podczas działań wojennych w 1944 r. budynek kościoła został częściowo zniszczony. Jest to świątynia murowana i otynkowana, posadowiona na granitowych ciosach. Założona na rzucie krzyża łacińskiego, trójnawowa z transeptem i węższym od nawy głównej prezbiterium zamkniętym półkoliście. Po obu stronach prezbiterium usytuowane zakrystia i skarbiec z emporami. Bryła świątyni rozczłonkowana, złożona z dominującej fasady z wieżami na rzucie czworoboku przechodzącym w wyższych partiach w sześciobok. Korpus nawowy z nieco niższym transeptem i prezbiterium, do którego przylegają zakrystie. Wnętrze bazylikowe, nawy boczne otwarte do głównej półkolistymi arkadami. Nawa główna przekryta sklepieniem kolebkowym z lunetami, boczne – kolebkowo-krzyżowym z gurtami, ramiona transeptu – kolebkami, kruchta zaś stropem płaskim.

W pobliżu kościoła (w kierunku płn.-wsch.) usytuowana jest plebania. Neoklasycystyczna, wzniesiona została w 4 ćw. XIX w. Jest to budynek murowany z cegły, otynkowany, założony na rzucie prostokąta, z gankiem na osi środkowej w elewacji zachodniej i przybudówką od północy. Ganek zwieńczony trójkątnym szczytem. Elewacje ujęte w dolnej części cokołem, zwieńczone profilowanym gzymsem koronującym, w narożach boniowane; okna ujęte w profilowane opaski i podokienniki wsparte na konsolkach. Prosta, jednokondygnacyjna bryła budynku z mieszkalnym poddaszem nakryta jest dachem dwuspadowym. Układ wnętrza dwutraktowy, amfiladowy.

W południowej części miasta przy ulicy przy Pięknej wznosi się klasycystyczny dwór wpisany do rejestru zabytków pod numerem 323 z dnia 14. 08. 1969 r. Zbudowany na terenie dawnego folwarku prawdopodobnie w 2 poł. XVIII wieku przez Stanisława Rembielińskiego, który założył w Jedwabnem pierwsze manufaktury włókiennicze. Po jego śmierci majątek odziedziczył syn Rajmund, a następnie po 1841 r. Eugeniusz Rembieliński. Prawdopodobnie to on zlecił przebudowę istniejącego dworu architektowi Henrykowi Marconiemu. W nowym kształcie budynek otrzymał formę prostopadłościennego zrębu nakrytego dachem naczółkowym, boniowane

elewacje oraz czterokolumnowy portyk poprzedzający niewielki ryzalit. Z tego okresu pochodzi kompozycja przestrzenna założenia dworsko-ogrodowego. Centrum założenia stanowił dwór, do którego prowadziła aleja kasztanowa. Przed dworem znajdował się eliptyczny podjazd, a wokół rozciągał się kilkuhektarowy park, który na wschodzie graniczył z zabudowaniami gospodarczymi, na zachodzie – ze stawem, na południu – z sadem. Oprócz budynków gospodarczych, folwarcznych, oraz oficyny we wschodniej i pld.-wsch. części założenia usytuowane były budowle przemysłowe: browar i gorzelnia. Taki układ założenia przetrwał do I wojny światowej. Po I wojnie światowej dwór uległ zniszczeniu, a majątek został rozparcelowany. Podczas remontu wymieniono konstrukcje dachu, zbudowano facjatę i dwa ozdobne szczyty w elewacji północnej. Po drugiej wojnie światowej zniszczony budynek został odbudowany około 1959 r. i adoptowany na kino i dom kultury. Zmieniono wówczas układ wewnętrzny pomieszczeń. Obecnie w budynku mieści się posterunek policji a całe założenie dworsko-ogrodowe utraciło swoją pierwotną kompozycję.

Dwór to budynek murowany, o tynkowanych i boniowanych ścianach, wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta, nakryty dachem naczółkowym. Elewacja frontowa jednokondygnacyjna, z płaskim, trójosiowym ryzalitem, poprzedzona czterokolumnowym portykiem podtrzymującym balkon ujęty metalową balustradą. Otwory okienne i drzwiowe prostokątne, w facjacie – otwór zamknięty łukiem pełnym. Jednokondygnacyjna, 14-osiowa elewacja tylna poprzedzona jest dużym tarasem ujętym metalową balustradą. W partii dachu wystawka z prostokątnym, zakończonym skromnym gzymsem koronującym szczytem zakrywającym daszek. W polu szczytu duże okno zamknięte łukiem pełnym. Elewacja boczna północna z dwoma szczytami o krawędziach wewnętrznych ozdobnie wyciętych w łuki wklęsło-wypukłe z uskokami, poprzedzona prostokątnym w rzucie aneksem.

Park podworski i wiodąca do dworu aleja kasztanowa są pozostałością XIX-wiecznego założenia ogrodowego i zachowane są jedynie w części środkowej. Zostały wpisane do rejestru zabytków pod numerem 465 z dnia 30. 12. 1991 r. Starodrzew parku stanowią lipy, kasztanowce białe, wierzby płaczące i topole.

Zabudowa drewniana i murowana w gminie i mieście Jedwabne.

Budownictwo ludowe we wsiach w gminie Jedwabne reprezentowane jest przez nielicznie już zachowane budynki mieszkalne i gospodarcze. Większość budynków drewnianych, zarówno mieszkalnych jak i gospodarczych znika dość szybko z krajobrazu wsi. Część z nich zastępowana jest nowymi, murowanymi domami lub nowoczesnymi budynkami gospodarczymi wymaganymi przy nowoczesnej produkcji rolnej.

Żaden z wiejskich budynków mieszkalnych na terenie gminy Jedwabne nie jest wpisany do rejestru zabytków. Część domów uwzględnionych w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Jedwabne nie istnieje lub utraciło wartości zabytkowe. Należałoby podjąć działania zarówno ze strony gminy jak i właścicieli, aby budynki zabytkowe włączyć do wojewódzkiej/gminnej ewidencji zabytków. Są to następujące budynki zabytkowe: Jedwabne - dom mieszkalny, ul. Jana Pawła II 3; domy mieszkalne, ul. Poświętna 1, 3 i 5; Burzyn- budynek szkoły.

Na terenie gminy Jedwabne występują następujące cmentarze wyznaniowe i wojenne:

Jedwabne – cmentarz przykościelny rzymskokatolicki, usytuowany wokół kościoła p.w. św. Jakuba Apostoła. Cmentarz nie jest wpisany do rejestru zabytków.

Jedwabne – cmentarz grzebalny parafii rzymskokatolickiej funkcjonujący od 1907 roku, położony jest przy ulicy Cmentarnej, oddalony około 500 m na północ od kościoła parafialnego. Założony na rzucie zbliżonym do trapezu, z bramą od południa. Otoczony kamiennym murem nakrytym cementowym, jednospadowym parapetem, z murowaną i tynkowaną bramą i furtką usytuowaną w południowym murze. Brama i furtka w formie trzech prostopadłościennych słupów zwieńczonych jednospadowymi, krytymi dachówkami daszkami. Skrzydła ażurowe, z metalowych prętów, kute, spawane i malowane. Na cmentarzu znajdują się stare, zabytkowe nagrobki oraz nagrobki o znaczeniu historycznym wpisane do rejestru zabytków pod numerem 291 z dnia 08.06. 1987 r. Są to nagrobki: Jakuba Zieleńskiego z 1907 r. wykonany z piaskowca, w formie krzyża na postumencie; Matyldy z Dytłów Dodeki z 1896 r., żelazny, kuty, ujęty metalowym, ażurowym ogrodzeniem; nagrobek żołnierzy Armii Krajowej poległych w 1945 r.; nagrobek Jana Kościeleckiego „Znicza”, żołnierza AK. Pozostałe stare nagrobki na cmentarzu są zaniedbane, zarośnięte krzewami, trawami i samosiewami i ulegają zniszczeniu. Są to przeważnie skromne, żeliwne i kute żelazne krzyże na cokołach. Ciekawym, a nie ujętym w ewidencji jest nagrobek Nieznanego Żołnierza upamiętniający bohaterów poległych w latach 1920 – 1939. Wzniesiony został ze sztucznego kamienia, w formie przysadzistej kolumny posadowionej na prostopadłościennym cokole i zwieńczonej krzyżem. Należy wykonać dokumentację starych nagrobków.

Jedwabne – cmentarz żydowski położony przy ulicy Cmentarnej naprzeciw katolickiego cmentarza grzebalnego. Założony w XIX wieku, został niemal całkowicie zniszczony podczas II wojny światowej. Obecnie teren cmentarza otoczony jest murem z ciosów kamiennych, a na jego terenie ustawiono pamiątkową macewę z inskrypcją: CMENTARZ ŻYDOWSKI/ W JEDWABNEM/ ZAŁOŻONY W XIX WIEKU/ MIEJSCE WIECZNEGO SPOCZYNKU ŻYDÓW Z JEDWABNEGO I OKOLIC/ GROBY ŻYDÓW ZAMORDOWANYCH/ 10 LIPCA 1941/ CZĘŚĆ ICH PAMIĘCI. Cmentarz wpisany do rejestru zabytków pod numerem 374 z dnia 29. 07. 1988 r.

Jedwabne – mogiła Żydów pomordowanych przez Niemców w okresie II wojny światowej. Usytuowana na miejscu dawnej stodoły, w której 10 lipca 1941 r. Niemcy spalili ok. 1600 Żydów. Miejsce to otoczone jest murem z ciosów kamiennych upamiętnione prostopadłościennym pomnikiem z inskrypcjami. Mogiła została wpisana do rejestru zabytków pod numerem A-438 dnia 10. 12. 1991 r.

Borawskie - cmentarz wojenny z I wojny światowej, położony na wzniesieniu na wschód od wsi Borawskie, otoczony starymi drzewami i betonowym ogrodzeniem. Założony w latach I wojny światowej na pochówki żołnierzy niemieckich. Powierzchnia pokryta kamieniami ułożonymi na mogiłach i trawą. Pośrodku gład z tablicą, na której inskrypcja: CMENTARZ/ ŻOŁNIERZY/ NIEMIECKICH/ Z PIERWSZEJ/ WOJNY/ ŚWIATOWEJ. Cmentarz wpisany jest do rejestru zabytków pod numerem 256 z dnia 27.02. 1987 r.

Burzyn - cmentarz rzymskokatolicki, położony na płn.-zach. Od kościoła parafialnego, przy drodze do Radziłowa. Założony w 2 poł. XIX w. na planie wydłużonego prostokąta, ujęty kamiennym murem z metalową bramą i dwoma furtkami umieszczonymi w narożniku pld.-zach. Najstarszy zachowany nagrobek pochodzi z 1875 r. Na cmentarzu znajduje się również nagrobek z czasów II wojny światowej. Część starych nagrobków jest zniszczona, wyrzucona z pierwotnych miejsc, część – zarośnięta krzakami i trawami ulega zniszczeniu. Na terenie cmentarza należy wydzielić specjalny teren i urządzić tam lapidarium, w którym godne miejsce znalazłyby pomniki

usuwane z miejsc wtórnych pochówków, a które ze względów historycznych i artystycznych powinny być zachowane. Należy wykonać karty ewidencyjne zachowanym, zabytkowym nagrobkom. Cmentarz wpisany jest do rejestru zabytków pod numerem 299 z dnia 10.06. 1987 r. (fot.9).

Makowskie - cmentarz wojenny z I wojny światowej, założony w latach 1914-1918. Położony na północ od wsi, ogrodzony betonowym, ażurowym parkanem, z głazem i tablicą z napisem: CMENTARZ WOJENNY Z I WOJNY ŚWIATOWEJ. Teren cmentarza porośnięty trawami; przy pomniku- dwie stare sosny. Cmentarz wpisany do rejestru zabytków pod numerem A-254 z dnia 27.02.1987 r.

Orlikowo - cmentarz wojenny z I wojny światowej, założony na pochówki żołnierzy niemieckich. Położony na wzniesieniu w otoczeniu pól, na skraju lasu, ok. 200m od skrzyżowania dróg Orlikowi – Olszewo. Założony na rzucie zbliżonym do kwadratu, ujęty ogrodzeniem złożonym ze słupków i łańcucha. Teren z obłożonymi kamieniami mogiłami porośnięty jest trawami. W części północnej ustawiony pomnik zbudowany z kamieni łączonych zaprawą cementową, z wnęką, w której napis: RUHELOS ujęty przewiązаныmi gałązkami palmowymi. Cmentarz wpisany do rejestru zabytków pod numerem 255 z dnia 27. 02. 1987 r.

Siestrzanki - cmentarz wojenny z I wojny światowej, położony na wzniesieniu przy polnej drodze, na skraju lasu, na pñ.-zach. od wsi Siestrzanki. Założony w latach I wojny światowej na pochówki żołnierzy niemieckich. Teren cmentarza nieoznakowany, sprofanowany, przekopany przez wandalów poszukujących broni i innych „pamiątek”, otoczony wyrobiskami, pokryty trawami i samosiewami, pozbawiony opieki. Zachowane ślady mogił w układzie rzędowym. Cmentarz należy uporządkować, ogrodzić i oznakować.

3./2 Zabytki ruchome

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków:

Rejestr zabytków ruchomych prowadzony jest (podobnie jak rejestr zabytków nieruchomych) przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego. (Art. 10 i 11, Rozdz. 2 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23.07. 2003 r.)

Według obecnego stanu na terenie gminy Jedwabne znajduje się 10 zabytków ruchomych wpisanych do rejestru zabytków na mocy dwóch decyzji w sprawie wpisania dobra kultury do rejestru zabytków. Są to następujące decyzje:

Decyzja nr B-90 KL. WKZ-5330/15/87 z dnia 01. 06. 1987 r.

Decyzją tą wpisano do rejestru zabytków dwa obiekty zabytkowe będące w wyposażeniu kościoła parafialnego w Jedwabnem.

Decyzja nr B-101 KL. WKZ-5330/1/90 z dnia 14. 03. 1990 r.

Decyzją tą wpisano do rejestru zabytków osiem obiektów z wyposażenia kościoła parafialnego w Jedwabnem.

Na wystrój kościoła parafialnego p.w. św. Jakuba Apostoła wzniesionego w latach 1926 - 1935 wchodziły obiekty zapewne z wyposażenia wnętrza wcześniejszego drewnianego kościoła i późniejsze, wykonane do obecnej świątyni. Do rejestru zabytków wpisana jest monstrancja wieżyczkowa z 1616 r.; kielich z 1915 r.; grupa drewnianych, polichromowanych rzeźb z ok. 1740 r. przedstawiające: św. Wojciecha, dwa anioły adorujące i dwa anioły w pozach modlitewnych; rzeźba drewniana i polichromowana Chrystusa Zmartwychwstałego z XIX w.; drewniany, polichromowany krucyfiks z pocz. XX w. oraz granitowa kropielnica z przełomu XIX i XX w.

Dokładnego opracowania wymagają obiekty będące wystrojem wcześniejszych świątyń w miejscowości Burzyn, obecnie przeniesionych do nowego, wybudowanego w latach 70-tych XX w. kościoła. Należy wykonać karty ewidencyjne wszystkim zachowanym zabytkom i chronić je poprzez wpis do rejestru zabytków. Takiego opracowania potrzebują: trzy rozmontowane ołtarze – główny z 2 poł. XVIII w. z obrazami ołtarzowymi: Matka Boska z Dzieciątkiem z XVIII w., św. Michalina z Pesaro z 3 ćw. XVIII w.; - boczne, manierystyczne z 1 poł. XVII w. z obrazami: Pietą z 1880 r. malowaną przez Kazimierza Górnickiego, Salvator Mundi z 1 poł. XIX w., tabernakulum z 1 poł. XVII w. i tabernakulum z prawego ołtarza z końca XVIII w., rzeźby ołtarzowe, dwie kropielnice z różowego granitu o formach gotyckich, obraz Chrztu w Jordanie z 1889 r., gotycka rzeźba Chrystusa Zmartwychwstałego, kielichy oraz ornaty.

3./3 Zabytki archeologiczne

Na terenie miasta i gminy Jedwabne znajduje się 10 stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków, wymienione są one w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Jedwabne s. 38.

4. Zadania

Koordinacja form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego jest warunkiem podstawowym i niezbędnym do realizacji zadań wytyczonych w Programie opieki nad zabytkami. Można to osiągnąć poprzez:

- uwzględnienie warunków ochrony zabytków (w tym krajobrazu kulturowego) i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody, równowagi ekologicznej w planach rozwoju gminy;
- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań priorytetowych wynikających z koncepcji zagospodarowania przestrzennego gminy;
- uwzględnienie w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i planach zagospodarowania przestrzennego problematyki form tradycyjnej zabudowy wsi;
- uwzględnienie w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego związanego z założeniami ruralistycznymi;
- wykorzystanie nowej formy prawnej ochrony zabytków jaką stanowi park kulturowy;
- działania prawne - sporządzenie i uchwalenie planów zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Jedwabne w celu ochrony dziedzictwa archeologicznego, założeń ruralistycznych;

4./1 Opieka nad zabytkami nieruchomymi

- podjęcie działań mających na celu ochronę prawną poprzez wpisanie do wojewódzkiej/gminnej ewidencji zabytków obiektów wskazanych w programie opieki;
- wytypowanie wspólnie z przedstawicielem Delegatury WUOZ w Łomży obiektów budownictwa wiejskiego (domy mieszkalne, budynki gospodarcze) o wartościach zabytkowych;
- prowadzenie prac remontowych i konserwatorskich przy obiektach zabytkowych
- podjęcie działań zmierzających do rewitalizacji zespołu dworskiego w Jedwabnem, zwłaszcza parku i zabytkowej alei;
- wspieranie działań zmierzających do powstrzymania procesu niszczenia tradycyjnej zabudowy drewnianej nie będącej własnością gminy, nieużytkowanej, w złym stanie technicznym, dającej możliwość adaptacji do nowej funkcji;
- sprzyjanie i propagowanie występujących już na terenie gminy pozytywnych przykładów adaptacji (wykonanych z poszanowaniem dla substancji zabytkowej i lokalnej tradycji) drewnianych domów na kwatery agroturystyczne;
- wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych organizowanych w zabytkowych budynkach jako jedna z możliwych form ratowania niedoinwestowanych, niszczących i ginących z krajobrazu obiektów drewnianych;
- zapewnienie respektowania wymogów ochrony konserwatorskiej w stosunku do obiektów i zespołów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków;
- aktualizacja Studium uwarunkowań kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta Jedwabne;
- reagowanie samorządu na brak należytej dbałości właścicieli o bieżące utrzymanie zabytków, prowadzące w konsekwencji do uszkodzeń i zniszczeń;
- przeprowadzenie prac rewalityzacyjnych zabytkowych cmentarzy;
- na terenie cmentarzy należy wydzielić specjalny teren i urządzić tam lapidaria, w których godne miejsce znalazłyby pomniki usuwane z miejsc wtórnych pochówków, a które ze względów historycznych i artystycznych powinny być zachowane;
- należy uporządkować zielen: wyciąć samosiewy i krzaki rosnące na starych grobach;
- należy wyznaczyć granice , uporządkować i ogrodzić teren cmentarza wojennego w Siestrzankach oraz umieścić tablicę informacyjną;
- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków (aktualizacja danych, monitoring dotyczący prac remontowych i konserwatorskich).;

4./2 Opieka nad zabytkami ruchomymi

- wykonanie ewidencji kapliczek i krzyży przydrożnych;
- (po konsultacji z Delegaturą WUOZ w Łomży) należy wykonać dokumentację starych nagrobków, przeważnie żelaznych i żeliwnych, pochodzących z 2. poł. XIX i 1. poł. XX wieku. Wiele z nich wyróżnia się piękną formą i doskonałym warsztatem (Jedwabne, Burzyn);
- zwracanie uwagi w trakcie wykonywania remontów zabytkowych kapliczek na zachowanie lub przywracanie ich pierwotnej, tradycyjnej bryły, formy, stylu, materiałów, pokrycia dachowego, wystroju i detalu architektonicznego;
- należy wykonać karty ewidencyjne zabytków ruchomych tym zabytkom z kościoła parafialnego w Jedwabnem i Burzynie, które takiego opracowania nie posiadają;

4./3 Opieka nad zabytkami archeologicznymi

Dziedzictwo archeologiczne ma zasadnicze znaczenie dla wiedzy o historii ludzkości. Skutki ostatnich wojen, industrializacja, nielegalne i nienaukowe wykopaliska sprawiły, że wśród europejskiej społeczności wzrosła świadomość w tym zakresie. W styczniu 1992 r. w La Valetta przyjęto Europejską Konwencję o ochronie dziedzictwa archeologicznego, nakładając na sygnatariuszy obowiązek objęcia przez państwo ochroną relikwów przeszłości oraz właściwego kształtowania prawa w celu tej ochrony. Polska jest sygnatariuszem tej konwencji.

- Dla właściwej i pełnej ochrony dziedzictwa i środowiska kulturowego ważne jest rozpoznanie i zbadanie materiału archeologicznego. Podstawowym programem badawczym, realizowanym w Polsce od połowy lat siedemdziesiątych, którego celem jest rejestracja stanowisk archeologicznych w oparciu o badania powierzchniowe jest Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Na podstawie wyników tworzony jest wykaz stanowisk archeologicznych w obrębie terenu, stanowiącego fragment umownie podzielonego obszaru Polski (prostokąt o powierzchni ok. 35 km²). Ilość stanowisk na poszczególnych obszarach jest zróżnicowana, zestawienie liczbowe jest ciągle aktualizowane. Niewielki procent wszystkich stanowisk jest dogłębnie przebadany.
- Stanowiska archeologiczne ze względu na położenie (w dużej masie) na polach uprawnych są zagrożone dewastacją i nieodwracalną utratą. Wśród miejscowej ludności nie ma świadomości wieku owych zabytków. Ochrona stanowisk archeologicznych często to tylko dobra wola użytkownika pola. Trudno winić miejscową ludność za nienależytą dbałość, ale brak aktualnej wiedzy prowadzi właśnie w tym kierunku.
- wszelkie prace ziemne w obrębie zlokalizowanych stanowisk archeologicznych prowadzić w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4./4 Ochrona wartości niematerialnych

- pielęgnowanie (ochrona) tożsamości kulturowej regionu;
- utrwalanie w świadomości społecznej tzw. tradycji miejsca;
- utrzymanie i bieżąca konserwacja kapliczek, pomników, krzyży przydrożnych połączone z kultywowaniem, dokumentowaniem i upowszechnianiem tradycji związanej z tymi obiektami, zwłaszcza w odniesieniu do młodego pokolenia;
- wspieranie lokalnych inicjatyw zmierzających do udokumentowania, zachowania i kultywowania wartości niematerialnych (pieśni, podania, legendy, tradycje, potrawy regionalne, nazwy miejscowe, strój czy obrzędy).

4./5 Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego

- Rozwój turystyki i działania promocyjne:
 - kreowanie szlaków edukacyjno-turystycznych po zasobach dziedzictwa kulturowego gminy - wspieranie rozwoju agroturystyki z wykorzystaniem obiektów tradycyjnej, regionalnej zabudowy;
 - w powiązaniu z ochroną środowiska naturalnego wykorzystanie zasobów kulturowych w promocji gminy i intensyfikacji jej rozwoju, z inwestycjami w otoczeniu rolnictwa, ochroną tradycyjnych form gospodarowania i zagospodarowania przestrzeni przydomowej;
 - wspieranie i kreowanie idei powołania muzeum regionalnego-skansenu;
- Działania edukacyjne:
 - inicjowanie i wspieranie wydawnictw obejmujących zagadnienia ochrony dziedzictwa kulturowego;

- organizacja i uczestnictwo w imprezach o charakterze popularyzującym problematykę ochrony zabytków (Europejskie Dni Dziedzictwa);
- budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków;
- wspieranie inicjatyw mających na celu edukowanie społeczeństwa, zwłaszcza dzieci i młodzieży na rzecz ochrony dziedzictwa archeologicznego;
- wspieranie inicjatyw mających na celu edukowanie społeczeństwa, zwłaszcza dzieci i młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem tradycji lokalnych na rzecz budowania małej ojczyzny;
- popularyzacja opieki nad zabytkami poprzez wszelkiego rodzaju konkursy premiujące wiedzę na temat lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego, historii i tradycji;
- inicjowanie i wspieranie rozwoju szkolnych izb tradycji (gromadzących dawne i współczesne fotografie dokumentujące przestrzeń kulturową; przedmioty użytku codziennego przodków itp.).

5. Instrumenty wdrażania i ocena wyników gminnego programu opieki nad zabytkami gminy i miasta Jedwabne

W założeniu wytyczone w Programie opieki nad zabytkami gminy i miasta Jedwabne zadania będą realizowane w wyniku następujących działań:

- ścisła współpraca władz samorządowych z Podlaskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków/ Delegatura WUOZ w Łomży oraz właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, parafiami, organizacjami pozarządowymi, stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi (m.in. ROBiDZ w Białymstoku);
- działania własne władz samorządowych:
 - prawne - uchwalenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego; wnioskowanie o wpis do rejestru województwa podlaskiego obiektów, które winny być objęte ochroną; powoływanie parków kulturowych;
 - finansowe - należyte utrzymywanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach będących własnością gminy oraz stosowanie systemu dotacji i ulg finansowych, nagród czy innych zachęt dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych;
 - programowe - realizacja projektów i programów regionalnych;
 - działania promocyjne i edukacyjne;
- działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej.

Zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prezydent, **burmistrz**, wójt ma obowiązek sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji programu, które przedstawia Radzie Miasta. Zaleca się, aby sprawozdania te przekazywane były do wiadomości Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Białymstoku.

6. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami gminy i miasta Jedwabne

Przygotowany program jest zbiorem celów dla gminy jako terytorium administracyjnego, a nie władz samorządowych, także źródła finansowania nie odnoszą się wyłącznie do środków, którymi dysponować może samorząd. Zakłada się zatem, że źródłem finansowania zadań będą zarówno środki, które pozostają w dyspozycji lub zasięgu władz samorządowych, jak również inne źródła (prywatne, rządowe itp.)

- środki własne - budżet gminy i miasta Jedwabne;
- dotacje podmiotowe dla instytucji kultury, których organizatorem jest samorząd gminny;
- środki z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej;
- środki znajdujące się w gestii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- dotacje samorządu województwa dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury, sztuki i zachowania dziedzictwa kulturowego (konkursy otwarte Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podlaskiego);
- dotacje, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów nie zaliczanych do sektora finansów publicznych;
- środki ministra kultury;
- zaciągane przez gminę kredyty bankowe na realizację określonych celów i inwestycji;
- dotacje i fundusze celowe programów pomocowych;
- składki i zbiórki publiczne ze środków ludności;
- fundusze pomocowe Unii Europejskiej.

Obowiązek dbania o obiekty zabytkowe spoczywa w myśl ustawy na właścicielu i użytkowniku. Znaczącym wsparciem dla zadań z zakresu ochrony zabytków są także inne źródła finansowania, wśród których istotną rolę pełnią środki z budżetu państwa. Są to zarówno środki Generalnego Konserwatora Zabytków, jak i Wojewody Podlaskiego (będące w dyspozycji Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków). W dyspozycji Ministra Kultury znajdują się także środki specjalne pochodzące z dochodów płynących z gier losowych, przeznaczone m.in. na promocję i wspieranie działań na rzecz ochrony polskiego dziedzictwa narodowego.

Na prace związane z remontami i prace konserwatorskie obiektów sakralnych asygnują przeważnie środki własne parafie, czasem środki budżetu państwa. Dodatkową możliwość wsparcia prac przy zabytkach sakralnych daje Fundusz Kościelny (w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji). Jednym z celów funduszu jest dofinansowywanie remontów i konserwacji obiektów zabytkowych sakralnych w zakresie podstawowych prac zabezpieczających obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji; osuszanie i odgrzybianie; izolacja; remonty i wymianę stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej). Fundusz nie finansuje konserwacji zabytków ruchomych stanowiących wyposażenie obiektu. W zakresie projektowania, wyboru i montażu instalacji przeciwpożarowej pomocą służy Ośrodek Ochrony Zbiorów Publicznych.

Po akcesji Polski do Unii Europejskiej działania w sferze kultury mogą być wspierane w polityce strukturalnej poprzez realizację poszczególnych zadań m.in. w programie Kultura 2007-13; z tzw. Norweskiego Mechanizmu Finansowego; w Zintegrowanym Programie Operacyjnym Rozwoju Regionalnego (ZOPRR) i programach sektorowych, także poprzez znowelizowane Inicjatywy Wspólnotowe INTERREG. Najpoważniejszym źródłem finansowania projektów kulturalnych jest ZPORR, składający się z 3 priorytetowych kierunków działań:

- rozbudowa i modernizacja infrastruktury służącej wzmocnieniu konkurencyjności regionów (działania w regionalnej infrastrukturze społecznej; rozwój turystyki i kultury; rozwój społeczeństwa informacyjnego);
- rozwój zasobów ludzkich (różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów);
- rozwój lokalny (działania na obszarach wiejskich, na obszarach restrukturyzowanych; rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich, powojennych, przemysłowych; odnowa wsi oraz zachowanie i odnowa dziedzictwa kulturowego).

Beneficjentami tych wszystkich działań mogą być jednostki samorządu terytorialnego.

Informacje o zasadach i kryteriach dotyczących możliwości pozyskiwania środków finansowych na zadania związane z ochroną i opieką nad zabytkami znajdują się na podanych poniżej stronach internetowych (stan na koniec sierpnia 2008 r.).

Informacje dotyczące programu operacyjnego „Promesa Ministra Kultury” –

www.mkidn.gov.pl

Informacje dotyczące programu operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe” –

www.mkidn.gov.pl

Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz wymiany kulturalnej” –

www.mkidn.gov.pl

Informacje dotyczące programu operacyjnego „Kultura 2007–2013 –

www.mkidn.gov.pl

Informacje dotyczące programu operacyjnego „Innowacyjna gospodarka”, projektu nr 6.4. Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym -

www.interreg.gov.pl

Informacje dotyczące programów operacyjnych „Regionalne programy operacyjne”

– **www.interreg.gov.pl**

Informacje dotyczące programu operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich” –

www.minrol.gov.pl

Informacje dotyczące programu operacyjnego „Kapitał ludzki” –

www.mrr.gov.pl

Informacje dotyczące programu operacyjnego „Infrastruktura i środowisko” –

www.mrr.gov.pl

Informacje dotyczące programu operacyjnego „Europejska współpraca terytorialna” –

www.mrr.gov.pl

Informacje dotyczące programu operacyjnego „Fundusz dla organizacji

pozarządowych” –

www.funduszngo.pl

Informacje dotyczące możliwości finansowania przy wykorzystaniu ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym –

www.partnerstwopublicznoprywatne.info/ustawa_ppp.php

Prognozy dotyczące finansowania zadań Programu opieki nad zabytkami w latach 2009 – 2012 oraz zadania do realizacji w latach 2009-2012 – podrozdziały do opracowania przez gminę i miasto Jedwabne.

Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Treść tego rozdziału jest opracowywana wspólnie z wydziałami finansowymi bądź skarbnikami gmin.

Rozdział powinien wskazać planowane i prowadzone przez gminę inwestycje związane z ochroną zabytków w ciągu 4 lat obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami, w tym:

- zadania inwestycyjne dotyczące ochrony zabytków wprowadzone do wieloletniego programu inwestycyjnego (dotyczy zabytków będących własnością gminy),
- zadania inwestycyjne wprowadzone do gminnych programów przyjętych uchwałami rady gminy (programy rewitalizacji, rozwoju lokalnego, ochrony środowiska i gospodarki komunalnej itp.).

Dotyczy to zarówno czynności konserwatorskich, jak i prac remontowo-budowlanych (w tym także o charakterze komunalnym) przy:

- obiektach zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków (nieruchomych, ruchomych i archeologicznych),
- obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków,
- obszarach objętych ochroną konserwatorską (w tym wpisanych do rejestru zabytków oraz objętych ochroną na mocy zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, wskazanych do ochrony konserwatorskiej w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz na terenach parków kulturowych),
- związanych z pielęgnacją i rewaloryzacją zieleni zabytkowej (m.in. parki, ogrody, cmentarze, aleje).

Ponadto należy wskazać pozostałe planowane i prowadzone zadania zawarte w programie opieki dotyczące środowiska kulturowego gminy, w tym:

- prace studialne, dokumentacyjne i projektowe,
- działania edukacyjne, promocyjne itp.

W programie opieki należy określić poziom wysokości finansowania planowanych przez gminę zadań z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego (np. poprzez wskazanie udziału procentowego w corocznie uchwalanym budżecie).

Jednocześnie byłoby pożądane, aby w drodze stosownej uchwały gminy dofinansowywały prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków.

Zadania programu opieki mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe gminie (np. muzea, biblioteki, izby regionalne, izby tradycji) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (m.in. stowarzyszenia).